

Антисемітизм у Києві навесні 1918 року

У роки революції відбулася зміна ціннісних орієнтирів у суспільстві. Воно було втомлене тривалою війною, продовольчою руйнуючою, транспортним та паливним хаосом, а тому не завжди могло втриматися в межах загальнолюдських цінностей. Життя людини, її честь та гідність знецінилися. Натомість, на поверхню вийшли низькі інстинкти, що доволі часто прикривалися гаслами свободи та революційної доцільності. Наслідком стали криваві вбивства в Києві у січні—лютому 1918 року, єврейські погроми, нищення релігійних та культурних пам'яток, політична нетерпимість, правовий нігілізм, порушення права приватної власності.

Найбільшими етнічними групами в Українській Народній Республіці були українці, євреї, росіяни та поляки. Меншими громадами, що сформувалися, як правило, внаслідок подій Першої світової війни, проживали вірмени, грузини, «татари» (під ними розумілися всі мусульмани), молдавани (під ними розуміли також румунів), білоруси, литовці, латиші. Етнічна приналежність не була чинником суспільного розколу. Люди різних національностей співпрацювали в економіці чи побуті на загальногромадянському рівні. Разом із тим, етнічна ідентичність ревно оберігалася, а етнічні групи були самодостатніми та доволі замкненими, до яких не допускалися «чужі». Так, євреї мали свої клуби, театри, ресторани і підприємства. Вони жили немов у власному світі. У більшості містечок вдалося демократичним шляхом обрати єврейські громадські ради, яким належало відати всіма справами життя своїх етнічних громад, представляти їхні інтереси перед органами державної влади¹. Таким чином, євреї були окремою закритою громадою, яка доволі тяжко йшла на контакт із українцями чи поляками. Активну участь в українському державному житті

¹ Завальнюк О., Комарніцький О. Подільські містечка в добу Української революції 1917—1920 рр. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. С. 192.

брали лише єврейські соціалісти — Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія, Бунд, Єврейська соціал-демократична робітничка партія (Поалей-Ціон). Інші організації лише спорадично співпрацювали з українським національним рухом.

Кількість більшовиків серед євреїв була незначною, хоча серед членів більшовицької партії євреї за походженням (однак зазвичай не за національною свідомістю приналежністю) становили чималу частку.

* * *

У Києві перед вступом українського війська до міста масово поширилася паніка. Про це свідчать протоколи засідань Київської міської думи від 27 лютого та 1 березня 1918 року. Київський пролетаріат очікував помсти від Центральної Ради за підтримку більшовиків (арсенальці навіть звернулися до міської думи зі спеціальним клопотанням із цього приводу²), чиновники — за те, що прийшли на роботу до Народного Секретаріату, а решта киян — за нейтралітет та пасивне споглядання за перебігом подій у січні 1918 року. Із цього приводу цікавим є повідомлення «Нової ради» про настрої у Києві: «Бувають випадки, коли українець, який лагодиться кінчати нелегальне життя, здибається в одній квартирі з ідейним більшовиком, котрий починає ховатися»³. Паніка посилювалася ще й тим, що українське військо йшло разом із німецьким, яке донедавна було ворожим та окупаційним. Не додавала оптимізму киянам і привезена делегацією Міської думи до українського війська звістка, що «козаки настроєні неприхильно проти київської людности, яка, як вони чули, з радістю вітала большевиків»⁴. Її, до того ж, було опубліковано аж 5 березня, тобто у самий розпал самосудів. Через кілька днів А. Ніковський у статті «Євреї й українське військо» на першій сторінці «Нової ради» відзначив: «Тепер неприхильний і навіть небезпечний для єврейства настрої єсть, що

² Нова рада. Київ. 1918. № 25.

³ Нова рада. Київ. 1918. № 25.

⁴ Нова рада. Київ. 1918. № 26.

цей настрої росте і набуває іноді певних і виразних формул»⁵. Підстави таких настроїв А. Ніковський побачив (і не безпідставно) у подіях кінця січня — початку лютого 1918 року: «Київ стріляв їм [українським козакам. — В.С.] у спину аж до останнього маленького будинка перед Святошиним», «[українські козаки. — В.С.] пішли з Києва. А вслід їм чути прокляття», «Прийшов ненависний большевик. І Київ простягся, постелився перед ним. Бачив, що прийшов розбишака і мошенник, здирщик і злочинець, мародерця й гвалтовник, а одначе власть большевика прийняв і признав»⁶. Цю статтю було написано з політичною метою. По-перше, слід було пояснити киянам нелюбов українських козаків до міщан. А по-друге, ця стаття дозволила українському війську подивитися на себе зі сторони і, якщо не припинити погроми, то, принаймні, посприяти зменшенню їхньої кількості.

Місто жваво обговорювало Звернення міської управи до міського населення від 26 січня 1918 року, яким Міська дума висловила вітання більшовицьким військам. Тепер, після повернення української влади, обивателі очікували реакції на цей антиукраїнський виступ міської влади. Скандал вибухнув на засіданні Думи 8 березня 1918 року у присутності чималої кількості киян. Гласний Думи за списком УПСР—УСДРП І. Маєвський оголосив про складання повноважень через незгоду зі згаданим Зверненням. Одночасно, текст заяви було опубліковано в «Новій раді»⁷. У відповідь, В. Дрелінг, який головував на засіданні, заявив, що «духовні і класові зв'язки, що існували та існують серед усього російського пролетаріату ні п. Маєвському, ані кому іншому розірвати не вдасться»⁸, чим викликав аплодисменти присутніх.

Страх киян (за винятком українців, частково поляків та деяких дрібніших національних груп, що разом становили від чверті

⁵ Нова рада. Київ. 1918. № 29.

⁶ Нова рада. Київ. 1918. № 29.

⁷ Нова рада. Київ. 1918. № 29.

⁸ Киевская мысль. Киев. 1917. № 21.

до третини населення Києва⁹) перед покаранням з боку «українців» посилювався. Дума, піддаючись настроям свої виборців, закликала не допустити «ніяких самосудів, ніяких репресій без суду, жах перед якими широко розповсюджується серед мешканців і викликає численний від'їзд мешканців з города»¹⁰.

І березня більшовиків у Києві вже не було. Вони відступили спішно, не забувши при цьому пограбувати місто. За свідченнями очевидців, вивозилося все більш-менш цінне, що потрапляло під руки: «Картина втечі більшовиків була доволі оригінальною: здавалося, пів-міста жителів виїжджають або переїжджають на нові квартири. Візники і підводи, навантажені всіляким домашнім скарбом, — подушками, самоварами, перинами, стільцями... і все це мчалось поспіхом, під охороною одного, двох солдатів червоної армії, озброєних гвинтівками»¹¹, «вивозили все [курсив оригіналу — В.С.]: меблі, зеркала, фортеп'яна, картини, хліб, одягу, чоботи, білизну, гроші. Звошки тягнулись до вокзалу без кінця, везучи щось у чамайданах, у клунках, мішках»¹². Не забули прихопити з собою гроші з Державного банку. Грабункам піддавалися навіть релігійні святині — Софійський собор та Феофанівський монастир. До того ж, більшовики замінували мости через Дніпро і кілька артилерійських складів. У цілому, газети змальовували апокаліптичну картину.

Того ж дня відновила діяльність Комісія з охорони порядку й безпеки. Охорону міста передали грузинському й вірменському військовим комісаріатам, що пообіцяли «немилосердно боротися з усякого роду виступами темних елементів»¹³. За свідченнями В. Петріва, росіянам не дозволили організувати таку охорону, оскільки «з неї мали би вийти “контрреволюційні групи”, а укра-

⁹ Державний архів Київської області Оп. 2. Ф. Р-2797. Канцелярія Київського губернського старости Української держави. Спр. 59. Статистичні відомості про кількість населення м. Києва. 1918 р. Арк. 3.

¹⁰ Нова рада. Київ. 1918. № 25.

¹¹ *Могілянський Н.* Трагедія України (Из пережитого в Киеве в 1918 году) // Архив русской революции. М.: Терра — Политиздат, 1991. Т. 11. С. 79.

¹² Нова рада. Київ. 1918. № 25.

¹³ Нова рада. Київ. 1918. № 24.

інцям тому, що вони у воєнному стані з росіянами, та лишень вірмени та грузини були визнані неутральними — польська ж група не явилася до російського червоного командування». Там же йдеться, що «у вірменсько-грузинському відділі було 60% домо-родців — росіян, поляків, українців і то переважно зі студентства».

Відразу ж розпочалася видача зброї будинковим комітетам для самооборони. Завдяки цим діям напруга в місті дещо зменшилася. 1 березня до Києва прибув український комендант — хорунжий сердюцького полку імені Богдана Хмельницького Вла-сенко. Він запевнив, що українська влада «віддає охорону міста цілком міському самоврядуванню і значить усю владу в Києві пере-дає думі»¹⁴. Наступного дня комендант опублікував звернення до жителів Києва із обіцянкою, що «ніяких самосудів від україн-ського війська не буде учинено»¹⁵. Водночас, «Нова рада» опублі-кувала отриману з телефонної станції інформацію: «Петлюра пе-реказав по телефону, що він уже за кілька верстов від Київа, щоб людність поставилась до цього спокійно і відбирала б награбоване від більшовиків»¹⁶. Чи дійсно С. Петлюра зробив такий дзві-нок і, якщо так, то чи залишився зміст повідомлення не перекру-ченим? Навіть якщо командир Гайдамацького кошу Слобідської України і зробив таку заяву, то швидше за все мав на увазі недо-пущення вивезення з Києва цінностей, награбованих більшови-ками¹⁷. Тобто, його слова було неправильно розтлумачено. Хоча, звісно, не можна відкинути варіанту, за якого С. Петлюра вдався до популізму. Заклик «відбирати награбоване» відповідав настро-ям населення (але не його інтересам). Щоб створити враження про себе як про радикального діяча, який задовольняє прагнення киян, С. Петлюра міг видати таке розпорядження. Однак, у тако-му випадку, він не прорахував наслідків.

Як би там не було, слова «відбирати награбоване» було сказа-но і вкладено, найімовірніше поза його волею, в уста С. Петлю-

¹⁴ Нова рада. Київ. 1918. № 25.

¹⁵ Нова рада. Київ. 1918. № 24.

¹⁶ Нова рада. Київ. 1918. № 24.

¹⁷ Нова рада. Київ. 1918. № 25.

ри. Стероризоване і значною мірою деморалізоване суспільство кинулося виконувати цей заклик. Відразу ж почали проявлятися антиєврейські настрої. Під час більшовицьких реквізицій майна буржуазії багато що потрапило до єврейських дрібних підприємців. Грабіжники приносили викрадені речі перекупникам чи до невеличких крамниць, які заробляли гроші серед іншого скупкою та перепродажем краму. Їхніми власниками зазвичай були євреї. Після визволення від більшовиків колишні власники намагалися відшукати своє майно і часто знаходили його у єврейських магазинах та на складах. Суперечки через майно легко перетворювалися на бійки, а згодом і на розправу над євреями. При цьому, предметом суперечок була не велика власність, а дрібні побутові речі — одяг, посуд, книжки, меблі тощо. Крім того, залишалося майно тих, хто загинув під час більшовицького терору чи встиг виїхати, залишивши власність напризволяще.

Отже, визволення Києва від більшовиків на початку березня 1918 року ознаменувалося масовим поширенням погромних настроїв. Власне, до єврейських погромів справа не дійшла, але випадків самосуду було чимало. За кілька тижнів більшовицької окупації України серед населення сформувався стійкий образ більшовика-єврея: «Усі красногвардійці були євреї»¹⁸. У більшовицьких загонах та органах влади дійсно було доволі багато осіб єврейського походження, проте це жодним чином не перекладає відповідальність із більшовиків на євреїв у цілому. Один із тогочасних публіцистів А. Ніковський (Яринович) писав: «З того, що Шапіро був отаманом, Рахштейн — комісаром преси, Крицберг — фінансів, Ізраїль Кулик — писарем, Чудновський — городським комісаром, ще не слідує, що винні взагалі євреї»¹⁹. Таким чином, унаслідок розправ над більшовиками, що виглядали актами відновлення порушеної «справедливості», збитків зазнавали єврейські громади.

Оскільки жертвами розправ ставали в основному євреї, невдовзі антибільшовицькі операції почали набувати протиеврейсько-

¹⁸ Нова рада. Київ. 1918. № 28

¹⁹ Нова рада. Київ. 1918. № 28

го характеру. Українські війська, намагаючись виявити більшовиків або кримінальних злочинців, заарештовували підозрюваних у скоєнні розстрілів чи пограбувань. Про це є свідчення: «На вулицях ще було далеко до спокою. Чутно ще було де-не-де стрілянину. Я бачив по дорозі кілька трупів. На Львівській вулиці на моїх очах український козак забив когось, запевняючи публіку, що то переодягнений більшовик»²⁰. Звісно, ці слова написано значно пізніше, ніж у березні 1918 року, і абсолютної достовірності вони не мають. Утім, цілком передають загальну картину: «українець» убиває «більшовика», і при цьому «публіка» не вдається до якихось радикальних дій щодо вбивці — українського козака. Отже, сама ця «публіка» начебто й не заперечує необхідності такого вбивства, або ж, принаймні, ставиться до цього байдуже.

Кількість, розміри та значення самосудів у пресі та чутках перебільшувалися. Випадки розправ над більшовиками та євреями жваво обговорювалися обивателями, що формувало негативний образ української влади. До того ж, невдовзі виявилось, що «багато грабіжників мають посвідчення вільного козацтва»²¹, масово поширюються чутки про розстріли й арешти, які чинить українське військо²². Владі довелося докласти чимало зусиль, щоб переконати громадян, що вільні козаки не мають відношення до розправ. Міський голова писав розпачливі листи до командира Вільного козацтва Києва отамана О. Данченка, осібною коменданта Києва К. Прісовського, військового міністра О. Жуковського з проханнями відновити порядок²³. Військове керівництво видавало накази про припинення незаконних розправ. Державні та громадські органи закликали не допускати «ніяких актів насильства й помсти над ким би то не було»²⁴. Вільне козацтво і Чорний курінь через пресу запевняли про свою непричетність до самосу-

²⁰ *Скоропадський П.* Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. К. – Філядельфія, 1995. С. 121.

²¹ Нова рада. Київ. 1918. № 24.

²² Нова рада. Київ. 1918. № 25.

²³ Нова рада. Київ. 1918. № 26.

²⁴ Нова рада. Київ. 1918. № 26.

дів та розстрілів²⁵. Проте, громадськість і надалі була переконана, що погроми здійснюють «українці». Ба більше, навіть очільник Вільного козацтва П. Скоропадський був упевнений у тому самому. Майбутній гетьман у спогадах відзначав, що Особливий козачий відділ при військовому міністерстві на чолі із А. Певним «роздавав зброю без пуття всякому зброю, який звичайно ні про яке військове діло навіть і думати не хотів, а творив безчинства та всяку шарпанину іменем Вільного козацтва, тільки дискредитуючи останнє»²⁶. Вільні козаки, що базувалися в Києві, мали приватні підстави для розправ над більшовиками, адже їхні загоны було сформовано з мешканців Києва та Київського повіту²⁷, а отже вони або їх сім'ї зазнали від них особистих образ. Більшовицька окупація була їхнім власним життєвим досвідом, що містив негативні конотації, а тому потребував відповіді — помсти. Тож, як написав у своїх спогадах Н. Могилянський, «українці-патріоти дозволили собі розкіш деяких диких ексцесів»²⁸. Проте, ці ексцеси виглядали досить безневинно на тлі безчинств червоногвардійців (хоча це не може слугувати виправданням).

Незважаючи на всі заходи, владі не вдалося переконати киян у невідворотності законного покарання виконавців злочинів, скоєних за час більшовицького урядування. Утворена Комісія з розслідування більшовицьких злочинів на чолі з п. Колішкіним не мала достатнього авторитету, оскільки у її роботі не брали участь представники Українського правничого товариства та Судового краєвого комітету²⁹. Отож, громадянам залишалося карати злочинців самотужки.

Наполегливих дій цивільної та військової влади було недостатньо для заспокоєння ситуації. Необхідною була й реакція самих євреїв, але не у формі скарг. Згадуваний вище А. Ніковський (Яринович) пропонував: «Євреї теж повинні зараз же поробити заходи, щоби пригасити ворожнечу проти них. Вони повинні од-

²⁵ Нова рада. Київ. 1918. № 27.

²⁶ *Скоропадський П.* Спогади: кінець 1917 — грудень 1918. С. 101.

²⁷ Там само.

²⁸ *Могилянський Н.* Трагедия Украины (Из пережитого в Киеве в 1918 году). С. 83.

²⁹ Нова рада. Київ. 1918. № 27.

межуватись од Шапирів, Райхштейнів, Чудновських та Куликів»³⁰. Характерні для євреїв принципи внутрішньої солідарності та взаємодтримки в цьому випадку не було б порушено, адже більшовицькі діячі єврейської національності навряд чи відчували себе приналежними до єврейської громади. Якщо ж окремі євреї не готові відмежуватися від більшовизму, то нехай би несли політичну, а за потреби і кримінальну відповідальність.

Для розслідування чуток про розправи над євреями було створено «Дослідчу комісію при штабі осібног коменданта м. Києва»³¹. Невдовзі вияснилося, що чулки значно перебільшено. Комісія виявила, що всього після відступу з міста більшовиків було затримано 264 особи, з них 189 — звільнено, 53 — передано до карного відділу і 22 — заарештовано³². Міська дума на засіданні 5 березня ухвалила нову резолюцію з приводу насильств, а також обрала нового начальника міської міліції — полковника А. Короткова. Згідно з наказом окремого коменданта Києва розпочалося формування полку охорони міста. Також було обмежено користування та володіння зброєю³³. 6 березня товариш міністра внутрішніх справ Л. Абрамович та в. о. губернського комісара З. Моргуліс засвідчили припинення масових самосудів у Києві³⁴.

Подібна ситуація, однак, імовірно, в інших масштабах та проявах, мала місце в усій УНР. Так, про складну криміногенну ситуацію в Полтаві ідеться у працях В. Ревеука: «Відступаючі червоні війська, а разом з ними і кримінальні злочинці, грабували військові склади, магазини і приватні помешкання мирних жителів. У приміських селах червоногвардійці забирали усе, що потрапляло під руку: худобу, птицю, хліб, підводи»³⁵. Навіть якщо не звертати увагу на «патріотичне» прагнення полтавського дослідника поставити знак рівності між більшовиками та простими злодія-

³⁰ Нова рада. Київ. 1918. № 27.

³¹ Нова рада. Київ. 1918. № 26.

³² Нова рада. Київ. 1918. № 33.

³³ Нова рада. Київ. 1918. № 28.

³⁴ Нова рада. Київ. 1918. № 28.

³⁵ Ревеук В. Полтавщина в перший рік Української революції. Доба Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918 рр.). Полтава: АСМІ, 2007. С. 163

ми, ситуація все-одно виглядала непривабливо: грабують усі, все і в усіх. Жертвою розбійного нападу став навіть міський комісаріат міліції³⁶.

Антиєврейські прояви розпочиналися ще до приходу українського чи німецького війська. Із щоденника О. Несвіцького видно, що під час перебування більшовиків у Полтаві майже щодня відбувалися пограбування, погроми, вбивства. Після взяття міста українськими й німецькими військами «відновлені судді, прокуратура, судові слідчі, нотаріальні контори, зачинені більшовиками». У той самий час, «українці б'ють євреїв»³⁷. За газетними повідомленнями, у перші ж дні перебування в місті українського війська, 29 та 30 березня 1918 року, було заарештовано й доправлено до приміщення Віленського військового училища кількох осіб. Як виглядає з тексту джерела, арешти було здійснено з метою відшукати людину, яка скоїла якийсь злочин проти «поручика», що з ним затриманим улаштовували очні ставки. Критерієм підозри виступала приналежність до «жидів» і «більшовиків». Щодо заарештованих чинилося фізичне й моральне насильство. Їх били шомполами і змушували кричати «Хай живе вільна Україна», «Слава її козакам», «Проклятіє жидам і москалям», погрожували розстрілом, вимагали сплатити викуп.

Такі вчинки викликали чималий розголос і схвилювали полтавців. Передусім, вони стурбували тих, хто почував себе великоросами чи євреями. Справа розглядалася на засіданні Полтавської міської думи 31 березня 1918 року. Під час обговорення товариш Голови Думи А. Товкач (представник від Української партії соціалістів-федералістів) запропонував гласним висловити протест «проти самосудів над вільними громадянами»³⁸. Практично одразу він залишив засідання через повідомлення про самосуд над його рідним братом — матросом-льотчиком Чорноморського флоту. Статтю про це в «Киевской мысли» разом із іншими матеріалами

³⁶ Там само.

³⁷ Несвіцький О. Полтава у дні революції та в період смуги 1917–1922 рр. — <http://poltava-repres.narod.ru/vytoky/nesv/1921.htm>.

³⁸ Киевская мысль. Киев. 1917. № 55.

цієї тематики написано надзвичайно драматично. Імовірно, вони мали на меті викликати у читача негативні емоції, відразу до встановленого ладу, а також тугу за колишньою російською державою. На допомогу закликалися моральні авторитети, зокрема, В. Короленко. Проте, навряд чи журналісти свідомо прагнули підірвати впливи Центральної Ради, Генерального Секретаріату. Більш імовірно, що це робилося в гонитві за читачем, який прагнув сенсацій та скандалів. Культивування недовіри до влади, устрою та самої ідеї незалежної УНР було, так би мовити, побічним ефектом появи у пресі (а також у чутках) вражаючих (часто-густо перебільшених) фактів самосудів та безпорядків.

Стан злочинності та міжетнічних відносин після вступу українського війська до Полтави практично нічим не відрізнявся від часу більшовицького панування у місті. Спостережений — і згодом значно гіперболізований радянською історіографією — сплеск антисемітських та кримінальних настроїв є звичайною справою для моментів переходу влади з рук у руки. Так буває завжди, коли одна влада вже пішла, а нова ще не встигла повністю опанувати ситуацію. Однак така «нормальність» не виправдовує організаторів та виконавців ексцесів, що мали місце у Полтаві та інших містах УНР.

Порядок встановлювався поступово разом із відновленням органів влади УНР, міліції, суду. Чимале значення мав також фактор присутності німецького та австрійського військ. Так, у Катеринославі австрійська комендатура встановила на вулицях кулемети та гармати з метою «убезпечити місто від банд»³⁹. У Харкові, як повідомляла преса, «німецький комендант заявив, що німецька комендатура жодного відношення до арештів та розстрілів не має»⁴⁰, але при цьому «спільно з українцями вироблено ряд заходів для боротьби з неорганізованими бандами»⁴¹.

Великого розголосу набула низка подій на залізничній станції Ромодан. Вільні козаки, що перебували там із метою охорони

³⁹ Киевская мысль. Киев. 1917. № 57.

⁴⁰ Киевская мысль. Киев. 1917. № 56.

⁴¹ Киевская мысль. Киев. 1917. № 56.

кількох потягів, розпочали бешкети. Їхніми жертвами стали переважно євреї. Так, 8 квітня за звернення «товарищ» вільні козаки побили різками двох громадян-євреїв і пограбували ще кількох. У містечку Сенча вільні козаки заарештували й розстріляли без суду 29 людей за гадану прихильність до більшовиків⁴². На залізничних коліях поблизу Ромодану та Гребінки неодноразово знаходили мертвих євреїв, яких викинули з потягів. Ці події стали предметом спеціальної інтерпеляції членів Центральної Ради Г. Гроссмана та М. Шаца до військового міністра та міністра внутрішніх справ⁴³. Єврейські депутати навели аналогічні приклади з Чернігівської та Київській губерній. Уряд був змушений створити спеціальну слідчу комісію. Її приїзду вимагали й у інших місцевостях УНР. Зокрема, відповідне рішення ухвалила Кременчуцька міська дума⁴⁴. Члени слідчої комісії побували також у Лубнах і Миколаєві.

Події в Полтавській губернії та самій Полтаві символізували слабкість влади в УНР і, як такі, неодноразово спливали на сторінках української преси. На них покликалися чимало публіцистів та політиків УНР. Говорячи про «полтавські події», розуміли беззаконня, самосуди та нездатність влади встановити порядок. Щоправда, досить швидко цей символ було знівельовано. Його забули внаслідок нових, ще більш трагічних подій.

Випадки насильства над євреями 1918 року перебільшувалися й використовувалися з політичною метою, на них спекулювали. Проте, навряд чи можна заперечити факт сильних антиєврейських настроїв серед українського населення того часу. У масовій свідомості євреї дуже легко асоціювалися із більшовиками. А кількатижневе панування останніх викликало лише прагнення помсти. Розправи над «більшовиками» багато хто сприймав як відновлення справедливості. До числа «більшовиків» часто потрапляли євреї,

⁴² *Ревегук В.* Полтавщина в перший рік Української революції. Доба Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). С. 156.

⁴³ *Киевская мысль.* Киев. 1917. № 54.

⁴⁴ *Нова рада.* Київ. 1918. № 56.

хоча серед тих, хто ставав об'єктом помсти, не бракувало представників інших етнічних груп та національно індиферентних людей.

Разом із тим, попри досить негативне ставлення етнічних громад до самої ідеї незалежної України, в УНР у рамках запровадженої національно-персональної автономії було створено окремі міністерства польських, єврейських та російських справ. Щоправда, з ними прагнули співпрацювати лише окремі політичні сили національних меншин. Більшість представників останніх вважала за краще ігнорувати українську владу. Не підтримуваний меншинами уряд не спромігся забезпечити їм охорону від погромів (у випадку євреїв) чи червоного терору (у випадку росіян та поляків).